

Сліпчишин Л. Труднощі підготовки учнів ПТНЗ до майбутньої творчої професійної діяльності / Л. Сліпчишин // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2011. – № 3. – С. 75-82.

УДК 377.036

Лідія Сліпчишин

ТРУДНОЩІ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ПТНЗ ДО МАЙБУТНЬОЇ ТВОРЧОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сьогодні, відповідно до вимог технологічного розвитку галузей економіки, навчально-виховний та навчально-виробничий процеси в навчальних закладах системи професійно-технічної освіти спрямовуються на підготовку робітника з високим рівнем професійної компетентності, на формування творчої, ініціативної особистості, здатної до самоорганізації та самореалізації у професійній діяльності, готової до вирішення виробничих і соціально-економічних завдань. Оскільки творцем, як і інтелектуалом, не народжуються, то все залежить від того, які можливості надасть оточення для реалізації того потенціалу, що різною мірою властивий кожній людині.

Однією з найважливіших проблем професійно-технічної освіти є підготовка робітника до майбутньої творчої професійної діяльності. Організація такої підготовки потребує врахування різних аспектів розгляду творчої діяльності фахівця, виховання творчого ставлення до праці та розвитку відповідних якостей в учнів. Зокрема можна виділити проблеми: обдарованості особистості (О. Антонова, В. Кушнір, В. Моляко, В. Федорова, А. Хуторський); психологічні аспекти творчої діяльності (Д. Богоявленська, О. Діса, В. Дружинін, І. Калошина, Б.Клег, В. Роменець, К. Сельцьонко, М. Холодна); педагогічні аспекти творчої діяльності учнів (О. Кучерявий, Л. Левандовська, О. Марченко, С. Сисоева); підготовка школярів до майбутньої технічної

діяльності (Р. Гуревич, Й. Гушулей, В. Зайончик, Л. Куліненко, Д. Комський, Ю. Столяров, О. Щирбул); творча діяльність учнів ПТНЗ (В. Ковальчук, В. Мельник); організація роботи учнів з технічної творчості в загальноосвітній школі та позашкільних закладах (П. Гороль, П. Герштун, В. Подоляк, І. Фуштей, О. Шестопалюк); організація роботи з раціоналізаторства і винахідництва в ступеневій освіті (Л. Карнозов, М. Меєрович, Л. Шрагіна). Незважаючи на таку увагу науковців до вивчення різних проблем творчої діяльності фахівців, існують труднощі з підготовкою робітників до самостійної творчої діяльності в умовах нестабільного ринку праці.

Метою статті є аналіз труднощів підготовки робітників до майбутньої творчої професійної діяльності, виявлених у ході констатувального експерименту.

Для підготовки висококваліфікованих робітників навчання організують з урахуванням принципів, серед яких визначальними є зв'язок теорії з практикою, застосування засобів і прийомів навчання, які сприяють розвитку творчого мислення, вихованню творчого ставлення до об'єктів техніки і явищ життя, виробленню навичок швидкого знаходження причинно-наслідкових зв'язків, аналітико-синтетичного підходу до них. Їх застосовують як на уроках теоретичного і виробничого навчання, так і в позаурочній роботі.

Підготовка майбутнього робітника будь-якого профілю до творчості в професійній діяльності починається під час вивчення загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін, зміст яких орієнтовано на розвиток творчої активності. Продумана система підготовки учнів до творчості забезпечує формування в них підвищеної мобільності, самостійності, ініціативності, здатності до швидкої зміни виду професійної праці, а також підвищеного рівня мотивації до постійного вдосконалення професійної майстерності. Оскільки така підготовка до творчості потребує створення певної системи навчання, то необхідно визначити ті проблеми, які перешкоджають цьому процесу. Переважання

традиційних методів навчання в навчальному процесі зумовлює виникнення низки проблем, головними з яких є: низький рівень навичок спілкування учнів; неможливість одержати детальну відповідь учнів з власною оцінкою даного питання (низький рівень рефлексивної діяльності); недостатня активність учнів у загальному обговоренні відповідей. При цьому традиційні навчальні технології, побудовані на пояснювально-ілюстративному способі навчання, не дають належного ефекту. Нові ж педагогічні технології змінюють роль інформації в навчанні учнів, спрямовують її на використання з метою створення ними власного творчого продукту.

Творча діяльність дозволяє повною мірою розкрити природні здібності, знайти своє місце в житті, ставити значущі цілі й досягати їх. Ранній початок занять з розвитку творчих здібностей робить усе подальше навчання в ПТНЗ і ВНЗ, вибір професійного шляху усвідомленим, обдуманим, виробляє потребу в творчій і дослідницькій роботі, у постійному самовдосконаленні.

На увагу педагогів ПТНЗ заслуговує положення педагогічної психології про те, що висока позитивна мотивація може виконувати роль компенсаторного чинника у разі недостатньо високих спеціальних здібностей або недостатнього запасу в учня необхідних знань, умінь і навичок. У зворотному напрямі компенсаторний механізм не спрацьовує. Іншими словами, ніякий високий рівень здібностей не може компенсувати низьку навчальну мотивацію або її відсутність і, таким чином, не може призвести до високої успішності навчальної діяльності. У разі високої позитивної мотивації до творчої діяльності може навіть компенсуватися недостатній рівень спеціальних здібностей [2, с.66].

Якщо під час навчання застосовуються нетворчі форми діяльності, учні легко пристосовуються до них, оскільки вони не потребують особливих зусиль. У разі потреби проявити творчі здібності більшість учнів чинить серйозний опір, адже це потребує докладання певних зусиль. Для уникнення таких конфліктів

потрібно, щоб тренування і заохочення творчої діяльності починалось з першого курсу і продовжувалось упродовж усієї трудової діяльності людини.

Важливе значення для розвитку творчих якостей має методика, що застосовується, рівень викладання, використання нових, ефективних методів навчання, сучасних інформативно-комунікативних технологій. У зв'язку з цим цікавим і перспективним є напрям розвитку творчих здібностей шляхом застосування новітніх комунікативно-інформативних технологій і технологій розвитку творчої особистості.

Як відомо, освоєння будь-якого фаху відбувається в результаті тривалого відпрацювання комплексу вправ, що дозволяє виробити автоматизм при виконанні необхідних операцій. Очевидно, що вправи для вироблення навичок ефективного мислення повинні бути проблемними ситуаціями, вирішення яких виробляється за алгоритмом, тобто з дотриманням певної послідовності виконання розумових операцій. Цей алгоритм застосовується у методиці, розробленій для тренування навичок вирішення проблемних ситуацій. Вона включає дві цілісні системи вправ для тренування навичок, які виявляються в особливостях мислення творчої особистості: перша – система вправ для розвитку творчого інтелекту (основна частина вправ виконується як вирішення проблеми за чіткою і жорсткою програмою – алгоритму – на всіх етапах вирішення); друга – система вправ на розвиток уяви (більшість цих вправ також виконується за спеціальними алгоритмами) [1, с.17-18]. Така методика є ефективною на виробничому навчанні майбутніх робітників.

Проте недостатньо розглядати творчий потенціал лише з погляду результативності діяльності, у якій він реалізується. Якщо дивитися на нього в аспекті його розвитку, процесуально, як на сукупність можливостей, що постійно змінюються, то виникає потреба розширити критерії оцінювання творчого потенціалу і вимірювати його не лише новизною і значущістю результатів творчої діяльності, а й тими змінами особистісної структури суб'єкта творчості, які внаслідок самовдосконалення і самореалізації

особистості призводять до змін у характері та змісті її життєвих проявів. Чинниками, що впливають на хід формування і реалізації творчого потенціалу особистості "зсередини", можна вважати такі: природні передумови (загальна обдарованість, задатки); досвід (знання, вміння, навички); характерні особливості (самостійність, ініціативність, вольові якості тощо); мотивація (цілепокладання, самопрограмування, саморегуляція) [3], а до зовнішніх чинників: навчальне середовище; стиль педагогічного спілкування; форми, методи і технології навчання тощо.

Успішність учнів обумовлена природними здібностями і навчальною мотивацією, між якими існує складний взаємозв'язок. Правильний вибір методів навчання, стилю викладання, вплив викладача і групи можуть позитивно відбитися на успішності учнів. Необхідними умовами уникнення негативного результату є відповідна підготовка педагогів до здійснення особистісно орієнтованого навчання і готовність суб'єктів педагогічного процесу до співпраці.

На уроках теоретичного і виробничого навчання співпраця викладача та учнів має дещо нормативний характер, чого не можна сказати про позаурочну діяльність, участь у якій є перш за все добровільною. Найбільший потенціал для здійснення творчої діяльності у різних напрямках мають гуртки.

Аналіз досвіду роботи гуртків технічної і художньої творчості в ПТНЗ свідчить про те, що їх функціонування створює умови для розвитку творчого (технічного і художнього) мислення учнів, а також сприяє накопиченню досвіду технічної і художньої творчої діяльності, що надзвичайно важливо для майбутнього робітника. Особливість роботи цих гуртків полягає у тому, що в ході занять розвивається просторове, образне і творче мислення, розвивається художній смак учнів. Метою навчання учнів основ творчої праці є пробудження інтересу, а потім створення і закріплення творчого ставлення до професійної діяльності, що виявляється в активній раціоналізаторській роботі. Таке навчан-

ня підвищує інтерес до професії, потребу пошуку резервів і вдосконалення технології виконуваної учнями роботи залежно від обраного фаху.

Одним із шляхів удосконалення якості роботи є вивільнення в учнів компенсаторного механізму, коли недолік здібностей може компенсуватися розвитком мотиваційної сфери. У самій сфері професійної мотивації найважливішу роль виконує позитивне ставлення до професії, оскільки цей мотив пов'язаний з кінцевою метою навчання. Позитивне ставлення до професії в поєднанні з компетентним уявленням про неї визначає також формування більш особистих мотивів, наприклад, в майбутньому стати керівником середньої або вищої ланки управління на виробництві.

Враховуючи, що діяльність гуртків технічної творчості має професійну спрямованість, вони розвивають в учнів інтерес до професії і навчальних предметів, розширюють і поглиблюють набуті на уроках знання, формують уміння застосовувати їх на практиці. Незаперечним є те, що активна участь у раціоналізаторстві та винахідництві значно розширює можливості виховання в учнів творчого ставлення до праці, а також прагнення досягнути у майбутньому вершини професійної майстерності.

Оскільки рівень творчої діяльності фахівців у професійній сфері значною мірою залежить від їх політехнічної підготовки, важливою складовою якої є робота в гуртках технічної творчості, то вивчення учнями основ технічної творчості стимулює широке застосування міжпредметних зв'язків і утворення системи професійних знань і вмінь. Вони сприяють формуванню образу продукту праці, інтегрального, творчого мислення, створенню програми поведінки у невизначених проблемних (політехнічних) ситуаціях, успішності професійної діяльності. Це викликає потребу в створенні оптимальних умов і наданні підтримки обдарованій молоді ПТНЗ з розвитку її творчого потенціалу, самореалізації та духовного самовдосконалення.

Іншим важливим чинником, пов'язаним з мотивом творчості в майбутній професійній діяльності, потягом до творчості і тими можливостями, які надає для цього робота за фахом, є виробнича практика. Саме протягом виробничої практики майстер має можливість спостерігати за змінами у професійній діяльності учнів, бачити, як зростає кількість творчих елементів і реалізується творчий потенціал учнів. Спостереження недвозначно свідчать про чітко виражену орієнтацію учнів на творчий підхід до майбутньої професійної діяльності, незалежно від її специфіки і змісту (на великому чи малому підприємстві, в умовах серійного чи одиничного виробництва).

Очікування і пошук творчих елементів в майбутній професії обумовлюють особливе до неї ставлення. Звичайно, різні робочі місця надають нерівні можливості для творчості. Тому формування творчого ставлення до різних видів професійної діяльності, стимулювання потреби в творчості і розвитку здібностей до професійної творчості є необхідними ланками системи професійного навчання і професійного виховання особистості, зокрема й у процесі виробничого навчання. Будь-яка діяльність включає момент творчості. Отже, необхідно виховувати однакову пошану до різних видів професійної праці: від підготовчих видів діяльності до випуску готової продукції.

Проблема творчої діяльності є актуальною у всіх сферах життєдіяльності (як виробничих, так і невиробничих). При пошуках шляхів формування і розвитку творчих здібностей учнів, відповідно до психологічних закономірностей, слід враховувати, що ці здібності не лише проявляються, а й виникають в діяльності. Тому, в навчально-виховному процесі необхідно особливу увагу приділяти організації роботи учнів, що має творчий характер, не тільки в урочний, але й в позаурочний час. Зокрема, це стосується організації роботи гуртків технічної творчості.

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні склалась таким чином, що суспільство і зокрема роботодавці вимагають від усіх фахівців творчого

ставлення до виконання професійних обов'язків. Але реально цей процес далекий від ідеалу.

Щоб в'яснити причини низької ефективності підготовки учнів ПТНЗ до творчого вирішення майбутніх професійних проблем, нами було проведено опитування викладачів (загальнотехнічних і спецдисциплін), майстрів виробничого навчання, методистів, керівників навчальних закладів і випускників. Опитування здійснювалось за допомогою бесід, анкет, дискусій. За результатами опитування можна зробити такі висновки:

Робітник має бути творчою особистістю, спрямованою на постійне підвищення своєї кваліфікації та професіоналізму, оскільки він не повинен здобувати знання, набувати умінь і навичок лише тоді, коли цього вимагає поточна робота. Він може мати конкурентну перевагу в тому випадку, коли навчається на випередження. Недаремно більшість респондентів вважає, що серед перешкод у професійному зростанні перші місця займають відсутність можливості постійного вдосконалення рівня кваліфікації (40 %), пасивність (35 %) і відсутність потреби у професійному зростанні (25%). Якщо перша перешкода має об'єктивний характер, то наступні – суб'єктивний. Щоб усунути першу перешкоду необхідно об'єднати зусилля держави і роботодавців, а наступні – підвищити мотивацію до праці, до професійного вдосконалення. Для цього необхідно ще в навчальному закладі формувати потребу в професійному вдосконаленні.

Погляди респондентів на те, який вид діяльності під час навчально-виховного процесу найбільш успішно розвиває творчі здібності учнів, розподілились таким чином (майстер/викладач): навчальна – 66,8%/33,3%, перетворювальна – 20,0%/34,7%, пізнавальна – 12,0%/27,7%. Тільки 1,2% майстрів і 4,3% викладачів вказали на інші види діяльності на заняттях – загальнонавчальну, самоорганізовувальну та рефлексивну. На жаль, лише 2% викладачів вказали на рефлексивну діяльність. Як видно з наведених даних,

викладачі не переоцінюють можливості навчальної діяльності у розвитку творчих здібностей учнів, вказують на те, що і пізнавальна, і навчальна, і перетворювальна діяльності суттєво впливають на розвиток творчих здібностей учнів залежно від форми організації навчання та її типу. Роль рефлексивної діяльності не виправдано занижена, хоча саме вона дає можливість виявити види перешкод у власній творчій діяльності та визначити шляхи їх подолання.

Важливою є думка педагогів про те, які особи, установи чи організації найбільше реально впливають на розвиток творчості учнів ПТНЗ, а які недостатньо. Методом ранжування були встановлені такі трійки (найбільше/найменше): серед майстрів – майстер, викладач, навчальний заклад/ державний будинок техніки, станція юних техніків, державна мала академія; серед викладачів – майстер, викладач, батьки/ державний будинок техніки, станція юних техніків, державна мала академія. Як бачимо, ті установи, які покликані впливати на розвиток творчих здібностей учнів, не використовують своїх можливостей повною мірою. Очевидно, доцільно детально вивчити причини такого стану. На нашу думку, основними причинами є наступні. Державний будинок техніки орієнтований на розвиток художньо-технічної творчості серед учнів ПТНЗ. Так склалося, що художня творчість завжди приваблювала більше дітей, а тим більше з тих училищ, де навчалось більше дівчат. Щодо технічної творчості, то сьогодні зменшилась кількість тих, кому до вподоби техніка, і, відповідно, технічно орієнтованих училищ. Тому ця ділянка роботи потребує переосмислення та організації на нових засадах, не забуваючи про те, що учні ПТНЗ вже професійно орієнтовані. Станція юних техніків орієнтована загалом для роботи з підлітками, тому й має такі гуртки, які користуються попитом взагалі серед молоді: художнього спрямування, авіамоделювання, ракетомоделювання, судномодельний тощо. У цих гуртках займаються учні за своїми уподобаннями, які не завжди у майбутньому будуть

відповідати обраній професії. Державна мала академія орієнтована на підготовку майбутніх наукових кадрів через мережу обласних відділень.

На запитання “Якими Ви бачите ефективні шляхи розвитку творчих здібностей учнів ПТНЗ?” погляди респондентів збіглись: по-перше, через матеріально-технічне і навчально-методичне забезпечення роботи з учнями, по-друге, удосконалення підготовки майстрів і викладачів до роботи з творчими, обдарованими дітьми, по-третє, моральне стимулювання учнів займатись творчою роботою. Тривогу викликає той факт, що лише 20,3 % майстрів і 10% викладачів беруть участь в роботі осередку раціоналізаторів і винахідників у навчальному закладі, а в державному Будинку техніки – 3%.

Аналіз результатів констатувального експерименту дозволив зробити такі висновки. Проблема організації творчої діяльності учнів у ПТНЗ на нових засадах зумовлена потребою подолання суперечностей між: необхідністю творчо вирішувати професійні завдання і недостатньою готовністю випускників ПТНЗ до цього, потребою у формуванні творчого професійного мислення і відсутністю системи в роботі педагогів у цьому напрямі; необхідністю організовувати роботу педагогів з розвитку творчих здібностей учнів в урочній та позаурочній діяльності і відсутністю науково-методичного забезпечення для цього. Розвиток і вдосконалення творчого мислення, особливо в період серйозних соціальних змін у нашій країні, дозволить випускнику професійної школи виробити навички знаходити ефективні рішення для будь-яких проблем. Усвідомлене цілеспрямоване використання творчого мислення дає можливість особистості досягти бажаного результату і самореалізуватися. Творча діяльність учнів має здійснюватись як в урочний, так і позаурочний час, зокрема у гуртковій роботі. Розвиток творчих здібностей учнів буде ефективним у разі готовності педагогів до цієї роботи, створенні відповідних педагогічних умов і науково-методичного забезпечення. Одна з ключових проблем освіти – проблема оцінювання та відстеження результату діяльності

педагога в напрямі розвитку творчих здібностей, обдарованості особистості учнів. Профорієнтаційна робота в ПТНЗ відіграє надзвичайно важливу роль не тільки для відновлення престижу робітничих професій, але й поглиблення знань про світ професій, бачення свого місця в ній. Таким чином, аналіз виявлених труднощів підготовки робітників до майбутньої творчої діяльності дозволяє по-новому підійти до організації творчої діяльності учнів ПТНЗ, враховуючи ті соціально-економічні зміни, які відбулися в суспільстві.

Література

1. Меерович М. И. Технология творческого мышления : практическое пособие / М. И. Меерович, Л. И. Шрагина. – Минск ; Москва : Харвест ; АСТ, 2000. – 432 с.
2. Реан А. А. Социальная педагогическая психология : учебное пособие / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб : Издательство “Питер”, 1999. – 416 с.
3. Рябченко Л. Вплив творчої пізнавальної діяльності на рівень сформованості професійної готовності майбутнього фахівця / Л. Рябченко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2007. – №2. – С.31-40.

Лидия Слипчишин

Трудности подготовки учащихся ПТОЗ к будущей творческой профессиональной деятельности

В статье анализируются основные трудности, которые возникают во время подготовки учащихся профессионально-технических образовательных заведений к творчеству в будущей профессиональной деятельности.

Lidia Slipchishyn

Difficulties of Pupil's Preparation to Future Creative Professional Activity

Basic difficulties which arise up during of pupil's preparation to creation in future professional activity are analysed in the article.